

VIII. POJMOVOST JAKO KONSTITUUJÍCÍ FAKTOR PROJEVU. FUNKČNÍ STYL ODBORNÝ

Styl jazykových projevů, jejichž funkcí je formulování přesného, jasného a relativně úplného sdělení s dominující pojmovou složkou, je značně propracovaný. Při stylizaci sdělení je potlačena jeho emocionalita, neměly by však být potlačeny ostatní pragmatické složky komunikace. Inovace ve vyjadřování nemají v těchto textech za primární cíl estetické ani persvazivní působení, ale slouží k dokonalejšímu vyjádření poznatků a jejich vztahů.

Odborné projevy informují o nejrůznějších skutečnostech materiálního i duchovního světa a společenského bytí člověka. Volba informací a forma, kterou jsou podávány, by přitom měla vést u vnímatele k vytvoření jednoznačné a úplné představy o předmětu sdělení. Cílem projevů je v neposlední řadě i to, aby vnímatel poznatky textem tlumočené přijal, zaujal k nim nějaké stanovisko, zařadil je do svého obsahu vědomí a mohl je dále tvůrčím způsobem rozvíjet a aplikovat. Odborný text směřuje vždy v rámci určitého tématu k úplnosti, celistvosti a vnitřní uspořádanosti předávané informace, na což má právě forma vyjádření podstatný vliv. **Funkce** textů se souhrnně označuje jako **odborněsdělná**, neboť jde o sdělování s jinou funkcí než v běžné komunikaci. Z širšího hlediska patří styl takových textů mezi styly věcněsdělné.

Je samozřejmé, že autor při tvorbě textu nemůže začínat vždy „ab ovo“, tj. od úplného počátku, ale navazuje na starší poznatky. Jednotlivé texty vykazují díky odkazům na literaturu předmětu a citacím výrazné **rysy intertextovosti**. Intertextovost se projevuje i ve formě – stylizace má odpovídat úzu starších textů oboru, zachovává nebo tvůrčím způsobem rozvíjí modely jejich dispozice, přejímá určité způsoby vyjádření. Ale protože odborná komunikace se dovršuje až v okamžiku interpretace a přijetí sdělení vnímatelům, je každý z odborných textů utvářen i s ohledem na míru znalostí a zkušeností očekávaného příjemce (znalostí nejen věcných, ale i jazykových, včetně jisté znalosti obvyklých způsobů, jimiž se odborné téma ztvárňuje). Právě v odborných textech je vztah k předpokládanému vnímateli důležitým objektivním slohotvorným činitelem, který vedle vlastního jazykového ztvárnění ovlivňuje způsob pojetí tématu a hloubku jeho zpracování. Mluvíme-li tedy o stylu odborného textu, máme implicitně na mysli odborný diskurs, který navazuje na diskursy předcházející a stává se startem pro diskursy další. (Viz i kap. V. 9.)

1. Vymezení stylu

Odborný funkční styl jako jeden ze stylů veřejné komunikace začíná krystalizovat již od středověku zároveň s konstituováním vědy jako cesty k lidskému poznání. Je pozoruhodné, že i když se poznávací metody do dnešních dnů značně změnily, nacházíme ve staročeských odborných textech z období renesance podobné obecné rysy vyjadřování

jako v textech dnešních: promyšlenou kompozici, přesnou stavbu vět, nociónálnost v pojmenování, terminologii mezinárodní i domácí, kultivovanost i v nižších rovinách jazyka. Odborný text se svými vlastnostmi už v této době odlišuje nejen od stylu prostěsdělovacího, ale i od stylu krásné literatury.

Úbytek komunikačních funkcí češtiny v době pobělohorské vedl i ke ztrátě kontinuity v tvorbě česky psaných odborných textů a jejich percepce; o odborné tematice se pojednávalo latinsky a německy, jen ojediněle – a to ještě s praktickými cíli – také česky. A tak se **český odborný styl** znovu vytváří teprve **na počátku obrození**. Typická je pro tuto dobu snaha vyjádřit češtinou nejrůznější vědecké pojmy, ježímž výsledkem je rozvoj terminologie pro všechny obory tehdejšího vědění. Textová a větná stavba však zůstává ještě po nějakou dobu věrna tradici a napodobuje model textů latinských.

Josef Jungmann ve Slovesnosti (1845) zcela přirozeně v obecných výkladech vymezuje i „učebnou“ prózu, básnictví a řečnictví. Prozaický text přitom spojuje s „mohutností představovací“, tj. s pojmovostí, zatímco básnictví s citem, řečnictví s vůlí (ovlivňováním). Nejde tedy v tomto dělení o formu textu (do básnictví patří všechna díla umělecká), ale o jeho zaměření a funkci, i když se tohoto pojmu neužívá. Pro „sloh učebný“ a „sloh předmětní“ jsou stanoveny rysy, které v obecné poloze odpovídají dnešnímu pojetí: základní je „světlost“, tj. jasnost výkladu, „ostatní jakosti“, tj. líbeznost a mocnost, se nevylučují, ale světlosti podřízeny jsou, a dle věci a povahy písňích více méně vynikají“ (s. 90). Jungmann tu neopomíjí ani „sloh listovní“ a „sloh jednací nebo právní“; Dnes tyto slohy řadíme jinam – listovní většinou do okruhu prostěsdělovacího, zatímco jednací a právní leží mezi stylem administrativním a odborným. (Dále viz kap. I.3 Počátky vývoje novočeské stylistiky.)

V průběhu 19. století dochází ke značnému rozvoji vědy a techniky a spolu s tím roste potřeba komunikace o nich: to ústí do propracovávání jazyka a stylu odborných textů, a také do diferencování jednotlivých úrovní odborného vyjadřování: na jedné straně je to přiblížení k méně zkušenému vnímateli v projevech odborných a učebních, na druhé straně impuls ke konstituování stylu vědeckého, pro nějž české vysoké školy na konci století vychovávají nejen tvůrce, ale i příjemce. Tento proces pokračuje ve 20. století a dodnes není, a ani nemůže být završen: přibývají poznatky, vznikají další vědní obory, konstituují se obory pomezí. A zatímco postavení i funkce přísně vědeckých děl zůstává i v nové situaci v zásadě táž, rozvíjí se potřeba komunikátů zaměřených na předání informace širšímu okruhu příjemců a zájemců: krystalizuje oblast projevů praktických odborných a populárně naučných, určených dospělým i dětem. Jejich svěbytný styl překračuje hranice původně striktně pojmových odborných prací. Navíc nová média mění v současnosti samy podmínky komunikace, a tak se psané, popř. předčítané sdělení stává pouze jednou z možností, jak odborné a vědecké poznatky vyjádřit.

Kromě toho se v posledních letech mění tradiční utváření psaného odborného textu s širokou prezentací materiálu a jeho následným minuciózním rozbořem vedoucím k abstraktním, promyšleným, ale formulačně náročným závěrům (takovému stylu se říká „teutonský“) ve prospěch stylu „anglosaského“, který je vstřícnější k vnímateli a i výsledky zodpovědné vědecké práce a velmi teoretické závěry z nich plynoucí prezentuje živě a zajímavě, nikoli jako výsledný fakt, ale současně i jako dobrodružství poznávání. Tento přístup je patrný jak v psaných, tak mluvených odborných projevech.

Označení „odborný styl“ je tedy, jak patrně, společným názvem pro styl komunikátů velmi rozdílných. Proto není divu, že jeho vymezení není jednotné a vnitřní členění může být v pracích o stylistice představeno různě.

Základem současného pojetí zůstává Havránkovo členění funkcí spisovného jazyka (1932, s. 67), v němž jsou v rámci sdělovací funkce vyčleněny (vedle komunikativní) také funkce teoreticky odborná a prakticky odborná; dnešní odborný styl je tak v tomto původním pojetí rozčleněn na dva typy a pro ně jsou nalezena i specifika tzv. funkčního jazyka, tj. rysy, které bychom dnes chápali jako charakteristiku stylu (srov. i kap. IV.). Pro **jazyk pracovní** (věcný) je podle toho typický jednotný sémantický plán, poměr lexikálních jednotek k vyjadřovanému obsahu je určitý na základě konvence, projev je relativně úplný; toho se dosahuje odborně konvenčními automatizacemi, termíny a formulacemi. **Vědecký funkční jazyk** má v Havránkově charakteristice také jednotný sémantický plán, poměr lexikálních jednotek k vyjadřovanému pojmu je přesný (výraz označuje pojem), projev je úplný a jeho přesnost je dána automatizacemi definovanými nebo kodifikovanými. Jak se dále (tamtéž, s. 70) připomíná, jazyk vědecký se snaží o maximální paralelnost mezi jazykovou formou a sémantikou sdělení, jaká je v konkrétním jazyce možná mezi jazykovým výrazem a postupným rozvojem tématu. K tomu si vytváří i zvláštní výrazové prostředky, které nejsou v jiných textech nutné: právě z tohoto hlediska, z hlediska funkčnosti, přistupovali členové Pražského lingvistického kroužku a po nich i česká lingvistika až do dnešních dnů k hodnocení nových výrazových prostředků odborných projevů.

V dalším vývoji české stylistiky došlo k přehodnocení uvedeného vymezení, neboť vývoj společenských funkcí spisovného jazyka vedl na jedné straně k další specifikaci, na druhé straně však zobecnění charakteristických rysů odborných projevů posléze ve stylistické teorii spojilo styl prakticky a teoreticky odborných textů do jedné kategorie **odborného funkčního stylu** (Trávníček, 1953, Havránek – Jedlička, 1962, Jedlička a kol., 1970, Jedlička, 1974 aj.). Naopak se z jeho rámce jako samostatný vyděluje na základě diskuse o stylu a stylistice v polovině 50. let styl publicistický (viz zde kap. IV a X) a nověji i administrativní (viz kap. IX). Ze současných stylistiků dává přednost vyčleňování ještě dalších stylů Jelínek (1996, zvl. s. 727), ostatní souborné práce akcentují spíše vnitřní diferenciaci stylu a vazby jednotlivých typů a žánrů odborných komunikátů k repertoáru tradičních stylů funkčních.

V rámci odborného stylu se dnes běžně odlišuje **styl vědecký** (teoretický), styl **prakticky odborný**, tj. odborný v užším smyslu, jenž má modifikace (stylové typy) např. ve stylu hospodářském, právním, vojenském, dále styl **populárně naučný**, uvažuje se o stylu **učebním**, často se připomíná i styl **esejistický**. (viz kap. IV a XIII) Pro každý z nich je možno dojít analýzou konkrétních komunikátů k nalezení určitých specifíků stylové normy (srov. zde dále). Množina takovýchto sekundárních stylů je otevřená, nové typy mohou vzniknout např. díky již připomenuté interaktivnosti moderní prezentační vědy nebo díky možnostem, jež dávají nová média.

Rozdílů ve stylizaci jednotlivých typů textů si všimneme dále. Jinou diferenciaci odborného vyjadřování ukazuje dělení na jednotlivé žánry. I tu je množina žánrů otevřená a spíše než o jejich vyhraňování musíme dnes mluvit o žánrové pestrosti a jejich vzájemném ovlivňování, a to nejen v rámci odborné komunikace. Význam pro tento vývoj má nejen proměna v rámci českého vědeckého diskursu, ale i mezinárodní vazby, které jsou zejména pro vědeckou komunitu nutné.

2. Faktory konstituující odborné projevy

Odborný funkční styl je typickým **stylem veřejné jazykové komunikace**. Není to dáno tematikou projevu – není vyloučen ani zcela soukromý jazykový projev na odborné téma –, smyslem odborného komunikátu je však zveřejnění získaných poznatků, jejich uvedení do praxe širšího okruhu vnímatelů. Veřejnost projevu je spojena s tím, že obsah sdělení je tvůrcem subjektivně hodnocen jako závažný a zavazující, proto bývají i kratší odborné komunikáty pečlivě připraveny nejen po obsahové, ale i po kompoziční a stylizační stránce a směřují evidentně k spisovnosti a na ní jsou založeny. Taková příprava je plně možná jen v psané formě. **Odborné komunikáty** jsou proto většinou **psané** a i eventuální **mluvené žánry**, jako přednáška, referát, koreferát, jsou předem připraveny písemně nebo alespoň v bodech a často je autor předčítá. Dosahuje tak přesnosti a jasnosti výkladu a kromě toho může věnovat dostatek péče formální stránce přednesu, která je při zvukovém přenosu závažné informace velmi důležitá.

Základní **forma projevu** je monologická, dialog se uplatní jen v některých žánrech (panelová diskuse apod.) a má ve srovnání se spontánním dialogem obvyklým v prostěsdělovací oblasti zvláštní rysy především v kompozici dialogického celku, v němž se řeší jediný nastolený problém (diskuse obsahuje úvodní slovo a shrnutí a je řízená, polemika má přes vyhraněný vztah účastníků směřovat k vyjasnění stanovisek).

„Skrytý“ dialog, kterým odborný projev vzhledem k příjemci je, se projevuje na úrovni vyjádření v inkluzivním plurálu typu *všimněme si dále, uvažme, mějme jednu a jen jednu rovinu, pro niž platí*, na úrovni tématu pak odhadem vstupní informace, na niž výklad navazuje.

Projevy odborného funkčního stylu jsou většinou **situačně nezakotvené**. I když vznikají v jistém čase, a odrážejí tedy stav poznání i stav jazyka doby vzniku, směřují ve skutečnosti k nadčasovosti: autor formuluje poznatky tak, aby byly jednoznačně vnímatelné a pochopitelné i po letech (jiná věc je, že vývoj oboru i jeho terminologie někdy takové porozumění ztíží). Situační nezakotvenost a nadčasovost ovšem neznamená, že by se do komunikátu nepromítala osobnost adresáta: předpokládaný příjemce se – více než u jiných stylů – odráží už v pojetí tématu a způsobu jeho exemplifikace. Situační nezakotvenost nelze ztotožnit ani s mimočasovostí, odborný text vstupuje vždy i do časové posloupnosti téhož odborného žánru a téže disciplíny, je tedy i svou formou (nejen obsahem) zařaditelný (viz kap. V.9 o intertextovosti). Omezeně jej však ovlivňuje bezprostřední okamžik vzniku (jeho vliv je patrný jen v mluvených projevech).

Odborný projev je ve svém principu **nacionální** povahy, je v něm přesně vymezen cíl sdělení a ve výkladu dominují fakta a logická argumentace. Metody vědecké práce se mohou přenášet z jedné vědní oblasti do jiné a podobně se přenášejí způsoby stylizace včetně formalizace výsledků bádání. Filolog se např. setkává v lingvistických pracích poslední třetiny 20. století s postupující matematizací metajazyka.

Vědecký a odborný projev nemusí být beze stop osobního zaujetí autora tématem, prostředky jeho vyjádření jsou však ve starších pracích tlumeny a bývá zvykem dokonce **osobnost tvůrce** anonymizovat autorským plurálem nebo pomocí neosobních konstrukcí. V současnosti se však – zejména vlivem nadnárodního charakteru vědecké komunikace, v níž dominuje anglosaský svět – prosazuje i do českého prostředí odborné vyjadřování se zvýšenou interakcí s vnímatelem, subjektivně hodnotícími složkami,

originalitou jazyka a stylu, dokonce i s prvky jazykové hry. Na tento způsob prezentace si čtenář teprve zvyká. V kulturním prostředí střední Evropy, kde dominoval dlouhou dobu „teutonský“ model vědeckého vyjadřování, jde o stylizaci zcela novou, blízkou stylu tradičního eseje.

Odborná komunikace nabývá stále většího významu, a proto se odborný styl i nadále rozvíjí a působí i na vyjadřování v jiných oblastech. Výměna informací na mezinárodní úrovni napomáhá posilování modelovosti vyjádření a využití mezinárodně ustálených symbolů, zvláště v teoretických disciplínách. Nadnárodní charakter vědy vede k tomu, že se dnes část produkce publikuje také u nás ve světových jazycích, především v angličtině. Přitom je důležitá nejen znalost cizího jazyka, ale i jeho stylových norem.

3. Stylová norma odborných textů

Nutnými vlastnostmi kvalitního odborného vyjadřování jsou přesnost, věcnost, soustavnost, jednoznačnost, jasnost a zřetelnost předávané informace. Projev proto bývá explicitní, tj. sdělovaný obsah vyjadřuje výslovně, je v něm však minimum redundantních prvků. Do popředí se dostává denotát znaku, konotace jsou potlačeny. Podobně není běžné ani nepřímé vyjadřování sdělovaného pojmového obsahu. Z věcného hlediska je sdělení úplné – výrazová úplnost je dána charakterem jazykového materiálu a územ v určitém typu sdělování (liší se např. texty vědecké a populárně naučné). Všechny vlastnosti projevu je ovšem možno hodnotit až z hlediska potenciálního adresáta: jde-li o pouhého náhodného čtenáře, adresát není přiměřený a může sdělení hodnotit jako stylově nevhodné, neboť není s to mu porozumět (nezná terminologii a modely vyjadřování v oboru, přesné a věcné formulace jsou mu příliš složité apod.). Vnímání odborného textu se musíme učit tak, jako se postupně učíme být jeho autory (viz zde kap. XIV.2).

3.1 Kompozice

Jasnosti, zřetelnosti, přehlednosti a jednoznačnosti se dosahuje již **textovou výstavbou**.

Tvorbě odborného textu předchází vždy fáze přípravná, v níž autor studuje literaturu oboru a připravuje si z ní poznámky, shromažďuje materiál, pozorování a záznamy z experimentu. Již v této fázi si vytváří i základní linii prezentace poznatků, základ předpokládané kompozice celku. Opírá se přitom o úzus odborných textů obecně i o úzus oboru. Rozsah sdělení by měl odpovídat tematice a hloubce jejího zpracování, někdy je však limitován vnějškově (minimální rozsah disertační práce, maximální rozsah příspěvku do sborníku ap.).

Pro psané odborné projevy je typická velmi **promyšlená kompozice**, která se liší podle toho, zda se směřuje k analýze problému, nebo k syntéze poznatků. Text je především rozpracován v **horizontální linii**. Název je popisný a v textu (kromě zcela krátkého) je zřetelně patrné rozdělení na úvod, který slouží k probuzení zájmu a má obecnější charakter, vlastní stať, která je řešením zvolené problematiky a je dále vnitřně členěna, a konečně závěr, který shrnuje výsledky práce a pregnančně formuluje nové poznatky,

k nimž celý text směřoval. **Horizontální členění** odborného textu je dále propracováno ve stavbě kapitol, které jsou přísně monotematické, nezbytná je i monotematicnost odstavce. Začátky kapitol, někdy i odstavců bývají „ostré“, tj. jednotlivé úseky na sebe navazují myšlenkově, nikoli však pomocí konektorů. Naopak je pomocí textových orientátorů propracována koheznost celku a výrazné je i napojení na jiné odborné komunikáty s podobnou tematikou pomocí aluze, parafráze, citace, a také seznamů literatury předmětu. V projevech populárně naučných je toto uspořádání volnější.

Zvláště složité a propracované je horizontální členění v textech vědeckých. Jejich pravidelnou částí je cizojazyčné resumé, dnes se velmi často na počátku podává abstrakt (obvykle také cizojazyčný); oboje shrnuje hlavní myšlenky práce (viz dále).

Základním **slohovým postupem** odborného textu je postup výkladový a úvahový, dále se uplatňuje odborný popis jako modifikace postupu popisného. Vyprávěcí slohový postup najdeme v pracích popularizujících, kde je jedním z prostředků beletrizace textu. Zdánlivě se s ním setkáváme i u prací historických, ve skutečnosti jde tu však o popis děje (je objektivní). Slohové postupy se v odborném textu mísí minimálně. (K modifikaci slohových postupů v odborných textech viz i v kapitole V, o stylových aspektech výstavby textu.)

Nápadné je **vertikální členění** odborného textu. Vedle vlastního výkladu tvořícího základní text je tu obvykle další pásmo textu doplňujícího – poznámkový aparát, odkazy na odbornou literaturu, které spojují daný projev jednoznačně s jinými pracemi oboru, citace a parafráze. Také resumé a abstrakt, které jsme připomněli výše, jsou určitým prostředkem hierarchizace sdělení. Psaný projev je podle závažnosti informace členěn velikostí a typem písma na sdělení podstatné a vedlejší. Horizontální a vertikální členění textu je někdy velmi složité, proto se v něm uplatňují i další **prostředky umožňující orientaci**. Je to např. užití mezititulků i u kratších textů nebo marginálie. Uplatňuje se také desetinné třídění sloužící horizontálnímu i vertikálnímu členění (např. v Mluvnici češtiny nebo v knize Čeština – řeč a jazyk), zatímco členění do paragrafů zvýrazní jen horizontální členění a umožní rychlé odkazy v něm (např. v Pravidlech českého pravopisu nebo v Příruční mluvnici češtiny). Dalším prostředkem usnadňujícím orientaci jsou vzájemné odkazy uvnitř textu a rejstříky, které jsou dnes obvyklou složkou vědeckých textů. Jde o obdobu odkazů na odbornou literaturu, obracejí se však dovnitř textu samého (tak je tomu i v této knize). Důležitá je i role prostředků zvyšujících koheznost textu samého – konektorů (částice, spojky, deiktická zájmena a jiné prostředky) a textových orientátorů. Tyto prostředky studuje textová syntax, jejíž poznatky lze využít i pro studium stylu.

Zdánlivě je autor odborného textu nezávislý v tom smyslu, že může zvolit kterýkoli prostředek umožňující jeho přehlednost, ev. i psát text jako nespojitý, ve skutečnosti se však vědomě podřizuje zvyklostem jednotlivých oborů a slohových útvarů, někdy i úzu časopisu nebo edice, v níž bude publikovat (srovnejte např. způsob formulace myšlenek ve Slově a slovesnosti a Naší řeči). Způsob citace literatury je dokonce normován (státní norma ISO 690); vlastní zvyklosti, v podstatě modifikace základní normy, mají však i jednotlivá periodika.

Specifickým rysem kompozice odborného textu je spojení jazykového sdělení s **prostředky jiných kódů**: Odborné komunikáty využívaly i v minulosti bohatě možné konkurence mezi prostředky jazykovými a nejazykovými, informace v nich byla vyjádřena nejen verbálně, ale i pomocí ilustrace, schématu, tabulky apod. Není to pouhý doplněk

(i když jejich technická a výtvarná stránka není zanedbatelná), ale integrální součástí sdělení. Nejde tu o konkurenci prostředků různých kódů (Jelínek, 1995, s. 736–7), ale o jejich spolupodílení se na jediné informaci. Je to běžné a vlastně i nutné v přírodních vědách a vědách technických, kde do nich může být uložena podstatná část informace. V jazykovědných výkladech hraje roli „ilustrace“, především vhodně volený příklad, v analytické lingvistické práci pak prezentovaný a rozebíraný, třeba i rozsáhlejší doklady (tak i ve výkladech této knihy). Proto se uvádí kurzivou, aby nesplynul s výkladovým textem.

Shrnutí informace do podoby tabulky však najdeme i v lingvistice:

VOKALICKÝ TROJÚHELNÍK

Tradičně se systém českých vokálních fonémů zobrazuje ve formě trojúhelníku, který naznačuje rozdíly založené na pohybu jazyka při tvoření jednotlivých samohlásek: jde o posun horizontální (foném přední – střední – zadní) a vertikální (foném vysoký – středový – nízký). Zaokrouhlení rtů (labializace), doprovází všechny zadní samohlásky.

přední		střední		zadní				přední		střední		zadní	
i				u		vysoké		í					ú
	e			o		středové			é			ó	
		a				nízké				á			
				(zaokrouhlené)								(zaokrouhlené)	

(Příruční mluvnice češtiny)

Technické možnosti posledních desetiletí vytvořily pro užití jiných než jazykových prostředků v odborném vyjadřování nové podmínky. Multimediální komunikace dává mnoho dalších možností, jak odbornou informaci učinit úplnější a názornější. Technické možnosti však ani v tomto případě neznamenají náhradu jazykového sdělení kódem jiným; zobrazení potřebuje komentář, vysvětlení, protože jeho vnímání je vhodné řídit tak, aby neunikla podstata informace. Neverbální sdělení může mít dnes nejen tradiční podobu statického schématu nebo obrázku, ale i dynamickou formu, dokonce trojrozměrnou. Není výjimkou ani prezentace multimediální, a dokonce interaktivní. Možnosti počítačového zpracování a šíření, např. prostřednictvím internetu, jsou v tomto smyslu skoro nekonečné. I v takových sděleních hraje svou roli přirozený jazyk.

Pro příklad multimediální prezentace z oblasti lingvistiky je možno vyhledat skriptum autorky této kapitoly *Fonetika a fonologie* na adrese <http://is.muni.cz/elportal/vyukove/publikace>.

Kompozice mluveného odborného komunikátu je také velmi promyšlená, nemůže však být tak složitá jako u textu psaného. Horizontální odstupňování projevu má podobnou stavbu jako komunikát psaný; úvod slouží především k navázání kontaktu přednášejícího s posluchači, závěr často shrnuje přínos projevu a má opět složky kontaktní. Vertikální členění textu má v mluveném projevu omezené možnosti, proto je oprostěno; odkazy na literaturu jsou, pokud to není naprosto nutné, zjednodušeny, vedlejší

poznatky se vypouštějí nebo jen naznačují, naopak někdy autor rozhojňuje podíl příkladů, aby pomohl posluchači k názorné představě. Častěji než v psaných projevech nacházíme opakované vyjadřování téhož obsahu; nejde jen o opravy nedokonalé formulace, ale i o parafráze téhož sdělení nebo explikace, tj. vysvětlení, zdůvodnění apod. Také mluvený odborný komunikát využívá spojení s jinými kódy. V exaktních vědách se stává pravidlem, že přednáška je komentářem k vizuálně prezentované informaci, např. k výsledkům materiálové analýzy nebo jejího zobecnění. Mluvený projev se může propojit i s psaným tím, že posluchači jsou poskytnuty teze buď přímo při přednesu, nebo předem. To umožní hlubší a přesnější vnímání, a zejména vytvoří podmínky pro promyšlenější diskusi.

3.2 Spisovnost odborného vyjadřování

Jazyková stránka odborných projevů je plně ve službách pojmové složky sdělení; volba výrazových prostředků bývá z hlediska stylového a emocionálního neutrální a tomu odpovídá skutečnost, že je založena na jazyce spisovném. Stav spisovného jazyka limituje možnosti odborného vyjadřování, na druhé straně však potřeby odborného projevu spolupůsobí při intelektualizaci a internacionalizaci jazyka spisovného a jsou impulsem pro rozvoj jeho prostředků. Výrazové prostředky v rámci spisovného jazyka směřují přitom ve vědeckých spisech ke knižnosti, popularizující práce využívají i některé prostředky hovorové. K přísné spisovnosti směřuje text psaný, zatímco v mluvených projevech, zvláště připravených jen částečně, je hovorové zabarvení častější. Rámec normy spisovného jazyka však přesahuje autor zpravidla nezáměrně a větší posun mimo spisovné vyjádření už jednotný charakter narušuje. Spíše je v psaném textu společenských věd tolerována jistá archaičnost vyjádření, a to proto, že v těchto oborech jsou studovány také texty vzniklé před desetiletími a autor i čtenář je na jejich normu zvyklý.

Vědecké vyjadřování se při prezentaci nových objevů nemůže vždy omezovat na vědecké publikum jediného národa, neboť jde o poznatky povahy obecnější. K jinonárodnímu vnímání se obrací cizojazyčné resumé nebo abstrakty, napomůže také užití mezinárodní terminologie, v některých oborech je zvykem publikovat stati i delší práce přímo ve světových jazycích (např. popis nového druhu v biologii má být vždy podán i latinsky; v přírodních vědách se dnes často publikuje v angličtině, jen abstrakt bývá i česky). Tato problematika již však přesahuje rámec českého odborného funkčního stylu.

3.3 Větná stavba

Volba výrazových prostředků v rámci spisovného jazyka plně odpovídá obecným cílům odborného sdělování, které jsme připomínali výše. Je to patrné především ve větné stavbě. Často se mluví o tom, že odborné projevy mají složitou větnou stavbu, že jsou v nich dlouhé věty a souvětí, a že jsou tedy syntakticky složité. (Laicky se přitom říká, že se text „špatně čte“.) Takové tvrzení nemusí odpovídat pravdě; syntaktická stavba odborných textů je odrazem složitosti hierarchie myšlenek a vztahů, které texty vyjadřují, proto se častěji mohou objevit delší věty a složitá souvětí. Hierarchizaci textu napomáhá také jeho rozvržení do oddílů, kapitol a subkapitol. Vzhledem k převážně písemnému charakteru odborných textů, při jejichž studiu (nikoli pouhém čtení) má

vnímatel možnost regulovat rychlost vnímání, sdělení promýšlet a uvádět ho do souvislosti, nemusí být délka vět nebo souvětí ostatně na závalu. Orientaci v textu napomáhá i grafika, např. užití interpunkčních znamének: čárka, středník, pomlčka, systém závo-rek (i systém velikosti a typu písma), který informaci zpřehledňuje. V rámci odborného stylu jsou ve větné stavbě značné rozdíly: jsou jak odrazem autorské individuality, tak zaměření textu a charakteru vědní disciplíny, do které tematikou náleží.

V matematickém textu je např. větná stavba (i celkové vyjádření) značně formalizována:

Bud' XCR^m n-rozměrná varieta s okrajem, $\times X$ bod, $T_X X$ tečný prostor k varietě X a bodu x . Tečný prostor $T_X X$ má strukturu n-rozměrného vektorového prostoru (viz odstavec 11.2), je tedy definován pojmem p-tenzorů na $T_X X$. Pro vektorový prostor duální k $T_X X$ zavádíme označení $T_X^ X$. Prostor antisymetrických p-tenzorů na $T_X X$ označujeme $PT_X X$.* (Krupka – Musilová; vysokoškolský učební text)

Historický text je tolerantní i k velmi složité větné stavbě:

A právě v této době politické slabosti a roztržitosti vyvstalo pro islámské země nové nebezpečství na východě, nový pohyb barbarských kmenů, který přinesl Přední Asii další pohromu, jež téměř nadobro zničila památky hmotné kultury, které zbyly v Íránu a Mezopotámii po vpádu seldžuckém, anebo pak zanikly v seldžuckém mezidobí. (F. Tauer: Svět islámu)

Myšlenky o větné stavbě odborných textů byly prověřeny **kvantitativní analýzou**. Publikované údaje (Frekvenční slovník současné odborné češtiny, 1982; Psaná a mluvená čeština z kvantitativního hlediska, 1983; Kvantitativní charakteristiky současné češtiny, 1985) umožňují poznat specifičnost těchto textů v rámci věcného stylu, první dva tituly sledují i rozdíl mezi projevy mluvenými a psanými. V materiálu však jsou shrnuty údaje z textů vědeckých i prakticky odborných různých oborů, a proto jsou zjištěná fakta jen orientační.

Pro odborné texty byla např. zjištěna průměrná délka souvětí 19,97 slov, věta jako predikační jednotka má průměrně 9,3 slov, což je zřetelně více než u jiných věcných textů. Jednoduchá věta je přitom delší než hlavní věta, vedlejší věta je nejkratší (v jiných typech textů tato relace není). V jednoduché větě tvoří asi 20 % predikátů spona *být*, jinak je ve struktuře věty poměrně podobný text odborný a publicistický. V odborném textu je relativně vysoká frekvence jednočlenných vět (= slovesných), snad i pro potlačování autorského subjektu při formulování textu. Pokud jde o souvětí (zahrnují se sem i věty složené), není příznakem funkčního stylu poměr mezi větou jednoduchou a souvětím (ten je v dostatečně dlouhém textu vždy přibližně 1: 1), ale důležitá je délka souvětí. Není jisté náhodné, že v odborných textech je relativně více zastoupeno souvětí o čtyřech a více větách nebo že nezanedbatelnou četnost mají i souvětí o devíti a více větách. Souvisí to s typickým rozváděním myšlenek, argumentací, vysvětlováním v odborných textech. V souvětích složených ze dvou vět je častěji než v jiných typech textů vztah věta hlavní + věta vedlejší.

Nový Frekvenční slovník češtiny (2004), založený na bohatém materiálu Českého národního korpusu, je zaměřen na slovní zásobu; vzhledem k tomu, že od sběru materiálu výše uvedených prací a dneškem není velký časový odstup a že stylizace odborných textů má normy poměrně stabilní, můžeme dané údaje pokládat za relevantní i pro počátek 21. století.

Celkově syntaktická stavba odborných textů, podrobená kvantitativní analýze, neukázala existenci zvlášť nápadných signálů stylu. Je tomu jistě i proto, že ve zdrojovém

materiálu nebyly odlišeny texty různých úrovní odborné komunikace a že mezi prakticky odborným a publicistickým vyjadřováním je plynulý přechod.

Specifika odborného vyjadřování bychom mohli najít v repertoáru **předložkových a spojovacích výrazů**: není rozdílu v podílu spojení spojkových a pomocí relativ, v odborném textu je však větší repertoár sekundárních předložek a spojek (zejména ve spojeních souřadných); volba spojovacího prostředku je už otázkou lexikální stavby textu.

Jinak je tomu, oddělíme-li od sebe odborné **vyjadřování mluvené a psané**. V mluveném sdělení odborné povahy, které je v podstatě připravené, se přirozeně odrážejí některé zákonitosti syntaktické stavby i projevů spontánně mluvených.

Ve zmíněném slovníku z r. 1983 se ukázaly významné rozdíly v délce větných celků a vět. V psaném projevu je věta průměrně delší, zatímco větný celek kratší, tj. souvětí tvoří méně vět. Vzhledem k tomu, že s délkou věty často roste i její nasycení informací, sevřenost, úspornost a ekonomičnost vyjádření, odpovídá tento stav větší pojmovosti psaných odborných textů. V těchto textech je více složených vět (podřadných souvětí) a vedlejších vět přívlastkových, nepřibývá však vět příčinných, neboť tento vztah se vyjadřuje i lexikálně. Paradoxně je struktura delších souvětí v psaném textu jednodušší, přehlednější než v textu mluveném. V mluveném odborném projevu je souvětí delší, jednoduchá věta naopak kratší. Vyjadřování tu vykazuje rysy redundantní (opakování, kontaktové i jiné vsuvky, výplňková slova), vyskytuje se však i elipsa, která je prostředkem kondenzace. Souvětí je nejen delší (proti průměrné délce psaného souvětí 2,73–2,82 vět je v mluveném 3,36 vět), ale i syntakticky méně přehledné a celková syntaktická struktura je variabilnější. Také mezi jednotlivými mluvenými projevy jsou rozdíly větší než u projevů psaných.

Kvantitativní rozbor zabírající širokou oblast odbornou (z různých disciplín) ukázaly i některé **rozdíly mezi texty společenskovědními a přírodovědními a technickými**. Společenskovědní texty psané mají tendenci k delší větě i větnému celku a jsou variabilnější, v mluvených projevech je rozdíl nepatrný.

Důležitou složkou syntaktické stavby textu je také jeho aktuální členění. V odborném sdělování výkladovém je základní pořádek objektivní, v němž se réma umísťuje na konec výpovědi a stává se tématem pro následující výpověď. V mluvených projevech se objevuje i osamostatňování východiska výpovědi, vytýkání východiska nebo jádra nebo jejich dodatkové připojování.

Celkové vyjadřovací tendence směřují k ekonomičnosti vyjádření, bez redundantních informací, ale zejména balastu slov. Tomu slouží prostředky syntaktické kondenzace vedoucí v psaném projevu ke kumulaci informace do jednoduchých vět pomocí konstrukcí infinitivních nebo využitím dějových substantiv a adjektiv. Podobnou funkci mají i konstrukce přechodníkové, jejich podíl na textu však je zanedbatelný (přechodníky tvoří kolem 0,6 % všech slovesných tvarů, je to však daleko více než v jiných typech textů).

Jiným prostředkem kondenzace informací je vytváření sdělení nespojitého. Vyjádření v podobě tezí má místo ve speciálních žánrech odborného stylu. Prostředkem kondenzace je i užívání různých mezinárodně ustálených značek a symbolů, obvyklé dnes i v textech společenskovědních.

3.4 Morfologická stránka

Morfologickou stránku zejména psaného odborného komunikátu charakterizuje především jeho spisovnost. V rámci spisovného jazyka pak najdeme některá specifika ve frekvenci jednotlivých slovních druhů a jejich kategorií. Práce Těšitelové o kvantitativních poměrech v češtině (1983) připomínají např. vyšší podíl deiktických zájmen (posilující koheznost textu) nebo vysokou četnost prezentu, která souvisí s nadčasovostí obsahu sdělení a jeho obecností, větší repertoár spojek (75 různých proti jen 42 v administrativních textech) apod.

Detailnější poznatky můžeme vyčíst ze starší knihy Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v češtině (1961), kde jsou zvlášť pojednány texty popularizující a vědecké. Tak např. v odborných textech je silný podíl substantiv (32,9 % – novější údaje z jiného souboru textů, 1983, mluví dokonce o 44,35 % různých lexémů) a adjektiv je dokonce relativně více než v textech jiných (16,25 %), sloves naopak méně (14,15 %, v materiálu z r. 1983 14,96 %), dosti vysokou frekvenci mají předložky (10,73 %). Ve vlastních vědeckých textech je překvapivě o něco méně substantiv i adjektiv a sloves, zato přibývá zájmen. Ve srovnání s jinými typy textů je významný především nižší podíl sloves, která jsou kromě toho poměrně stereotypní. V materiálu Českého národního korpusu bylo zachyceno (podle přednášky M. Kopřivové z r. 2005) v odborných textech z takřka 20 milionů zpracovaných jednotek 5,5 mil. substantiv, 2,3 mil. adjektiv, 2,2 mil. sloves, 1,2 mil. spojek a zájmen a 1,7 mil. předložek. I tu jde o orientační údaj, který může být dále upřesňován prací s celým již zpracovaným materiálem s přihlédnutím k jednotlivým použitým textům.

Pokud jde o jednotlivé morfologické kategorie, je v odborné oblasti zaznamenán vysoký podíl tvaru genitivu obou čísel. Relativně vyšší je podíl substantiv typu *kost a sta-vení*. Ze slovesných tvarů je nejčastější 3. os. sg. (67,7–69,4 % prezentních tvarů), relativně více je ve srovnání s jinými texty doložena 1. os. pl. (10,7–11,4 %), jistě i díky plurálu autorskému. Z modů je samozřejmě základní indikativ, méně než jinde je zaznamenán imperativ, ale i kondicionál. Z časů je skutečně základní přezens, složené futurum má naopak minimální užití. Potvrdila se vyšší míra opisného pasiva. Celkově nejsou specifické rysy morfologické v odborném stylu příliš nápadné a neodráží se v nich autorský subjekt.

3.5 Slovní zásoba

Nejcharakterističtější rysy odborného vyjadřování se tradičně nacházejí v oblasti slovní zásoby. Zde se vytvořila specifická vrstva lexikálních jednotek – **termínů, odborných názvů** (většinou substantivních pojmenování, méně sloves a jiných slovních druhů). Ty tvoří odbornou stylovou vrstvu. Termínem se z hlediska lexikologie rozumí takové pojmenování, které je v rámci disciplíny jednoznačným pojmenováním pojmu. Jde o pojmenování nociónální, neexpresivní, mající funkci nominální a kognitivní. Termín je v rámci oboru ustálený a je buď definován, nebo fixován konvencí, jeho význam je tedy ostřeji ohraničený než u jiných vrstev slovní zásoby a bývá přesně identifikovatelný nezávisle na kontextu. Význam termínu se vyvíjí a upřesňuje spolu s vývojem oboru. Názvosloví se ustaluje kolektivně, dnes však vzniká potřeba je normalizovat a tím upevnit v povědomí a ustálit i pro další vývoj.

Terminologie směřuje k internacionalizaci. Po období 19. a počátku 20. století, kdy bylo snahou vytvořit kompletní paralelní českou terminologii k terminologii mezinárodní, jsme svědky zániku některých utvořených termínů českých (zanikly např. termíny *mluno* (=elektřina), *umnice* (logika), *lučba* (chemie), ustupuje i *zdravověda*, *uměnověda*, *mrauvěda* ap.); běžně se české termíny udržují v oblastech, kde má obor rozvinutou literaturu popularizační. I dnes se sice kalkulují termíny cizí (např. u počítače se mluví o *uživatelské přítulnosti* nebo o *paměti*), ne vždy však termín zobecní. Vedle aktuálně užívaných termínů najdeme v odborné oblasti také výrazy s rysy termínů, ale nepřijaté kodifikací. Staré řemeslnické názvy, které byly již dříve nahrazeny českými pojmenováními (např. *majzlík*, *sekáč*, *karbovna*, *hasnice*, *šuplěra*, *posuvné měřítko*), jsou užívány jen v mluvené pracovní komunikaci, v ní také stále vznikají zkratková slova, jako *áro* (ARO), *dékáčko* (DKP), jež v psaných textech představuje výchozí zkratka. Univerbizované podoby víceslovných pojmenování (*kožař*, *kožní lékař*) jsou na okraji spisovnosti, některé už hovorově spisovné; vědecký text se jim ovšem vyhýbá. V nově vznikajících nebo prudce se rozvíjejících oborech se vytvářejí stále nové a nové termíny, častá jsou přejímání nebo adaptace termínů cizích (*vyresetovat*, *chatovat*, *nalogovat se*); od původu jde o výrazy profesní nebo slangové, velmi rychle však zobecňují, neboť jsou (z hlediska běžné češtiny – bez ohledu na někdy až bizarní hláskovou či písmennou skladbu) zcela funkční. Stávají se pak součástí nejen mluvené, ale i psané odborné komunikace.

Mezi termíny, profesionalismy a slangovými názvy nejsou pevné hranice, profesionalismy se mnohdy postupně stávají samostatnými termíny, slangový výraz se může ustálit a přejít v profesionalismus (blíže viz kap. II.2). V terminologii není v zásadě synonymie (kromě případů termínu domácího a přejatého nebo termínu explicitního a zestručněného), nežádoucí je homonymie i polysémie, přesto však se objevuje (o polysémii jde u přenesení termínu z jedné oblasti do jiné – např. u terminologie informatiky, která navázala na terminologii sdělovací techniky: *kanál*, *šum*, *vstup*, *výstup*; jindy jde o homonymii – *pedologie* = a) půdoznalectví, b) nauka o dítěti). Také neemotivnost termínu lze posuzovat jen v rámci terminologické soustavy oboru, mnohé termíny mohou pro náhodného posluchače znít nezvykle nebo i komicky (např. označení částice *mezon se skrytou krásou* je mimo fyzikální text velmi příznakové).

Ze stylistického hlediska je důležité **zapojení termínu do textu** a jeho působení na stylovou charakteristiku. Termíny patří k výrazům se stálou stylovou hodnotou, to znamená, že příznak „příslušnost k odbornému vyjadřování“ je u nich patrný i mimo vlastní text. Užití termínu spoluvytváří odborný styl, ovšem až v kontaktu s jinými složkami sdělení.

Jinak bychom museli jako odborný chápat např. následující text umělecký, v němž je několik odborných názvů botanických:

Děkuju za optání, už toho bude (kvést) hromada: narcisy, hyacinty i tacety; viola cornuta a pupkovec, lomikámen, draba i arabis i hutchinsia a petrklíče a jarní vřes, a co toho rozkveté zítra nebo pozítří, to budete koukat.

(K. Čapek)

Termíny se od výrazů neterminologických liší mj. tím, že k jejich porozumění je třeba určitého vzdělání v oboru nebo přinejmenším zkušenosti. To platí jak pro termín mezi-

národní, přejatý, tak pro termín český, protože ani motivované české termíny nemusejí být pro laika srozumitelnější – např. pojem vyjádřený slovem *gravitace* není „těžší“ než (*zemská*) *přitažlivost*, *frekvence* obtížnější než *kmitočet*, termín *nemoci chronické* je pro běžného uživatele běžnější než *nemoci počasné*, *infarkt* než *záhať*. Proto se v textech, které mají být přístupny i méně zkušenému čtenáři, některé termíny vysvětlují příkladem nebo je vysvětlení zahrnuto do výkladu. Běžně se odkazuje na termín jiný, např. se vedle sebe užijí termín český a přejatý, jindy se, např. v některých učebnicích, přidává terminologický slovníček. Porozumění významu termínu je totiž podstatné pro pochopení textu. Nový termín má být vždy přesně vymezen při prvním užití v textu, vždy má být vysvětleno jeho posunuté užití, zvláště u odborných názvů běžně užívaných. Způsob, jakým autor s termínem pracuje, je jedním z měřítek jeho kultury vyjadřování. V zásadě je užitá terminologie tím náročnější, čím je text blíže vyjadřování vědeckému.

Srovnajme tedy alespoň různě zaměřené komunikáty zachycující v podstatě tutéž tematiku:

Rentgenové paprsky vznikají tehdy, když za určitých podmínek rychlé elektrony dopadají na kovový terčík. Rychlé elektrony se vytvářejí v nízkotlakové trubici obsahující žhavé vlákno, které tyto elektrony vystřeluje. Silné elektrické pole mezi vláknem a terčíkem tyto elektrony urychluje. Když pak elektrony dopadnou na terčík, způsobí emisi rentgenových paprsků. Obecně platí, že čím jsou elektrony rychlejší, tím silnější je také rentgenové záření. Napětí, jímž se elektrony urychlují, aby tvořily rentgenové záření, jaké je potřebné k běžnému snímkování hrudníku, dosahuje 10 000 voltů. Rentgenové paprsky procházejí měkkými částmi těla a zastavují se na tvrdých kostech, čímž vzniká obrázek hrudního koše.

(Odborná práce určená mládeži)

Rentgenka, rentgenová lampa, obr... Žhavé vlákno ohřeje katodu, tím se z ní uvolňují elektrony. V katodě i anodě je napětí i přes 200 000 V, vzniklé el. pole zrychluje elektrony (katodové záření) dopadající na anodu. Na anodě vznikají rentgenové paprsky, pronikající neprůhlednými látkami.

(Příruční slovník vědy a techniky)

Rentgenovo záření je buzeno v rentgenových lampách, jejichž obecné schéma je na obr. III.32. Elektrony emitované žhavenou katodou jsou urychlovány vysokým potenciálovým rozdílem udržovaným mezi katodou a masivní kovovou anodou. Anoda bývá zpravidla měděná (někdy s vodním chlazením), v čelní ploše anody V je vložen pod jistým úhlem vůči elektronovému svazku materiál, na který elektrony dopadají a ze kterého vylétají paprsky X. Vlastně výbojová trubice je vyčerpána, paprsky X procházejí stěnou rentgenky. Již klasická termodynamika vysvětluje vznik spojitého brzdného elmg. záření při zastavení rychlých elektronů v materiálu anody rentgenové lampy. Ve spektrech X paprsků se však vyskytují značné rozdíly vyzářovaných vlnových délek, které nelze vysvětlit klasickými teoriemi. Spektra X paprsků vykazují zejména následující vlastnosti...

(Vysokoškolské skriptum)

Pro styl je významná i volba mezi **termíny synonymními**: ve vědeckých pracích se dává přednost terminologii mezinárodní v plném znění, popularizující texty užívají terminologie české a častěji se v nich objeví zkrácené podoby oficiálních termínů a pronikají do nich i názvy profesní. Profesionalismy jsou stylově neutrální v popularizujících projevech mluvených. Jisté zjednodušení terminologie v nich není na škodu přesnosti sdělení, neboť pojem je upřesněn kontextem.

Užívání terminologie není jediným rysem lexika odborné komunikační sféry. Je jím i zvýšený podíl **slov přejatých**. Tak např. synchronně cizí slova ve vzorcích o 1 000 slovech tvořila ve vysokoškolské učebnici chemické technologie 15,9 % textu, v jazykovědné vědecké práci 17,5 %, v sociologické studii dokonce 19,3 %. Tyto údaje nelze sice absolutizovat, o jejich platnosti se však můžeme kdykoli přesvědčit při studiu odborné literatury. Kromě toho se vedle termínů objevují i **výrazy slaběji terminologizované**, např. *operace, systém, báze, struktura, stadium, odchylka, četnost*. Jsou označovány i jako **termíny mezioborové**.

Důležitým rysem odborného vyjadřování je **tendence k nominalizaci**, tj. k relativně vyššímu podílu substantiv a celých nominálních frází (substantivum s rozvíjejícími větnými členy). Nominalizaci přispívá **multiverbizační** tendence odborného vyjadřování – místo konkrétnějšího slovesa se objevují spojení slovesa neplnovýznamového nebo s obecnějším významem a substantiva: *změřit – provést měření*, podobně *provádět abstrakci, klást meze, být odrazem, mít odraz, mít k dispozici, přivodit zánik*. Naopak repertoár slovesných tvarů je chudší a i variabilita sloves je menší. Psané a mluvené projevy se přitom ve slovní zásobě ne zcela shodují, vliv na slovní zásobu však má i tematika.

Je to patrné z materiálu knihy *Frekvence slov, slovních druhů a tvarů* (1961): V souboru 1,6 milionu slov má četnost lexému 50 a vyšší 3585 slov. Pomineme-li vlastní jména, která do souboru přešla úplnou excerpací jednotlivých děl, jde většinou o výrazy stylově neutrální, které jsou doloženy ve všech excerpovaných typech textů. Omezené užití jen v 1–3 ze sledovaných osmi typů mělo pouhých 54 slov, z nichž 40 patřilo pouze do textů odborných a vědeckých, s menším výskytem i v publicistice. Jde o výrazy (v pořadí podle celkové frekvence) *uhlíčitý, výrobní, kultura, píst, kapitalista, odchylka, individuální, průměrný, struktura, balance, hřídle, zdvih, tkáň, stadium, výfukový, komprese, psychoanalýza, terapie, otáčka, klixový, neuróza, palivina, karburátor, pozorovatelný, schéma, četnost, vlastník, nasávat, výzkum, celostní, vstříkovat, architekt, ojnice, hypertenze, pružina, spermie, fyziologický, významnost, virus, klimatický*. Tento přehled nechal nikoho na pochybách, že byl excerpován text týkající se spalovacích motorů a text lékařský.

V textech z konce 70. let ukázala kvantitativní analýza (1982, 1982) vyšší frekvenci i u běžných slov *práce, rok, způsob, otázka, druh, řada, doba, oblast*; podíl slov spojených s tematikou zůstává stále výrazný. Novější frekvenční slovníky pracují s daleko větším objemem materiálu, což však tak zřetelnou informaci o vztahu mezi lexikální stavbou a tematikou nepodává. Lze ji vyhledat jen postupně – tak např. zjistíme, že u výrazu *keřda* nebo *kelvin* je přes 90 % dokladů z odborného textu, zatímco *judista* a *judistka* mají 0 %; zřejmě nebyl zdrojem žádný odborný text z oblasti sportu.

Jak je vidět z uvedených údajů, vykazuje slovní zásoba odborné sféry jistou **stereotypnost** a index opakování slov (tj. poměr mezi počtem slov a počtem různých lexémů) je vyšší než u textů jiných stylů: u textů vědeckých byl (1961) určen na 6,3, v prakticky odborných 6,2, zatímco průměr pro celý korpus materiálu je 5,4. Menší rozmanitost tu souvisí se zúžením pozornosti při sdělování na vybraný okruh jevů a s tím, že u pojmenování je omezena synonymie a není možnost volby pojmenování přímého a nepřímého (jako např. v krásné literatuře).

Zvláštní výrazový prostředek odborného stylu se rozvíjí a propracovává až v posledních desetiletích: jsou to nové **nevlastní předložky** vznikající často přechodem před-

ložkového pádu substantiva do funkce předložky. Užívají se i v publicistice a v administrativě, tj. tam, kde vzniká potřeba přesně vyjádřit složitější sémantické vztahy.

Kvantitativní údaje o jejich frekvenci ve věcných textech (1983) ukázaly značné rozdíly v repertoáru mezi odbornými a dalšími texty; ze 120 sekundárních předložek je pouze 38 % doloženo ve všech složkách věcného stylu, nejčastější jsou *na základě, z hlediska, v rámci, vzhledem k, v průběhu, spolu s, v souvislosti s, prostřednictvím, v důsledku, ve spolupráci s*. Speciální studii na základě materiálu Českého národního korpusu jim věnovala R. Blatná (2006); na ni odkazujeme.

Sekundární předložky se většinou uplatní jako součást příslovečného určení způsobu. Užívají se samozřejmě především v psaných projevech.

Pojmovost a konkrétnost odborného sdělování je konečně posilována i užíváním **konkrétních údajů** (v závislosti na charakteru textu jsou to např. vlastní jména, data, značky fyzikální či chemické, matematické symboly atd.). V případě číslíc, značek a symbolů nejde už o výrazy přirozeného kódu, ale o konvenční znaky „jazyka vědy“. V mluvených projevech se převádějí do přirozeného jazyka a zastupují někdy i predikační jednotku (= ‚rovná se‘; > ‚je větší‘; ≥ ‚je větší nebo rovno‘ apod.). Jsou normovány a tvoří součást terminologie oboru. V popularizujících pracích bývají vysvětleny nebo nahrazeny opisem.

Celkově je stylová norma odborných textů poměrně jednotná, cílí – předání věcné informace – jsou podřízeny všechny úrovně textové výstavby od kompozice až po lexikum. Dokonce i vnějšíková stránka komunikátů se tomuto cíli podřizuje. Zákonitosti jsou natolik ustáleny, že mohou být i parodovány (např. ve „vědeckých seminářích“ Divadla Jára Cimrmana) nebo využívány jako prostředek aktualizace v jiných typech textů (např. v reklamě). Styl odborných projevů se postupně stal vedle stylu uměleckého významným i pro rozvoj jazyka spisovného, neboť jeho vyjadřovací potřeby jsou impulsem pro rozvíjení inventáře spisovných prostředků. Dnes přejímají tuto roli zvláště projevy publicistické, které jsou ve větším kontaktu s uživateli národního jazyka, a mohou tedy pohotověji a účinněji formovat jejich jazykové povědomí a kulturu vyjadřování.

4. Diferenciace stylu odborných jazykových projevů

Již výše jsme připomněli, že stylová oblast odborného vyjadřování je vnitřně diferencovaná, a při popisu stylové normy jsme se této diferenciaci dotkli na více místech. Zde tedy jen shrneme poznatky: Každá z diferenciací se dotýká všech rovin komunikátu od pojetí tématu až po vnější formu. Diferenciace na **projevy mluvené a psané** je zdánlivě založena pouze na volbě kódu (mluvenosti – psanosti), ve skutečnosti se však dotýká podstatně i jazykové stavby. Odborné projevy jsou většinou psané, i při mluvené realizaci bývá psaná předloha alespoň podkladem nebo oporou mluvěcího. Kompozičně jsou oba typy připravené, v mluvených projevech však je vzhledem k možnostem vnímatele limitována délka a je prostší horizontální a vertikální členění textu. Syntaktická stavba mluvených projevů je charakterizována větším podílem souvětí (a vět složených), v psaných projevech je informace častěji soustředěna do věty jednoduché, ta je také kondenzovanější a delší než v mluveném projevu. Mluvený projev jeví ve stavbě větší

rysy redundance. Tvaroslovná složka psaných projevů je přísně spisovná, v mluvených projevech se uplatňují také prvky hovorové a i některé prvky nespisovné. V lexiku jsou psané projevy terminologicky nasycenější, v mluvených projevech se vedle termínů vyskytují i výrazy profesní, jsou omezeny faktografické údaje. U projevů určených k přednesu by měl autor již při tvorbě rukopisu pamatovat na zákonitosti percepce, tedy členit informaci do kratších úseků, pamatovat na techniku řeči tím, že umožní snadné frázování, vyhne se artikulačně obtížným seskupením atd. – viz kap. XIV.

Důležitou diferenciací odborných projevů je rozdíl mezi projevy se zaměřením buď na teoretické, nebo spíše praktické otázky oboru. Toto zaměření podstatnou měrou ovlivňuje jazykový styl výsledného textu. Za základní můžeme pokládat toto rozčlenění:

Styl vědeckých/teoretických textů, podávajících nové nebo zcela nově pojaté myšlenky a poznatky, se obrací k poučenému vnímáči, odborníkovi v dané oblasti. Podstatnou vlastností vědeckých textů je formulace alternativních koncepcí, nejde jen o výčet faktů, ale (a především) o jejich interpretaci z hlediska autora. Kompozičně i jazykově jsou tyto texty nejvíce propracovány. Volba jazykových prostředků směřuje od neutrálnosti ke knižnosti, v lexikálním plánu se dává přednost mezinárodní terminologii a celkově narůstá podíl přejatých slov. Vědecké texty se v mnoha oborech řídí nadnárodními normami vyjadřování: týká se to zejména kompozice – **úvod** ukazující dosavadní stav poznání a vymezení vlastního cíle – **jádro** práce členěné na výklad metod práce, na představení výsledků včetně jejich shrnutí a na „diskusi“, jíž se myslí zhodnocení výsledků vzhledem k dosavadním poznatkům a možnostem jejich generalizace, ale také vytčení přínosu práce – **závěr** naznačující směr dalšího zkoumání. Podstatnou součástí těchto textů jsou i citace, poznámkový aparát, bibliografické seznamy, shrnující resumé nebo abstrakty, dokonce i titulky atd. Normy vyjadřování oboru naznačují autorovi také vhodnou míru a typ neverbální složky sdělení. Tvorba tohoto typu textů je tedy náročná nejen po obsahové, ale i formální stránce.

Styl prakticky odborných textů počítá s poučeným čtenářem, znalým základní problematiky daného oboru. Poznatky, které text přináší, nemusejí být nové z hlediska oboru, obracejí se však k praktické činnosti. Tomu odpovídá i stylizace – vyjadřování je tu méně exaktní. Kompozice je prostší, a pokud jde o texty v opakujících se situacích, vznikají pro ně textové modely. Vyjádření je sice spisovné, ale v jeho rámci se užívají i hovorové prvky, v lexiku se vedle termínů objevují profesionalismy. Oblast prakticky odborné komunikace se může dále dělit podle oborů lidské činnosti, tak nacházíme specifika ve stylu projevů vojenských, právnických, hospodářských atd. Obec jejich vnímatelů je pak často omezena jen na okruh příslušníků jediné profese, dokonce i jediného podniku, a proto jsou v projevech obvyklá i výrazová zjednodušení (podnikové zkratky, neterminologické výrazy).

Zvláštní styl se utváří u textů, jejichž obsah si má vnímáči v maximální míře osvojit – u textů učebních. **Učební text** má nejen zprostředkovat předání určitých nutných informací, ale také aktivizovat zájem o ně, kontrolovat postup osvojení informací atd. Záměrné působení na adresáta je (vedle funkce odborně informativní) důležitým faktorem formujícím tento styl. Stylizace učebních textů je ovlivněna i tím, že učebnice, především školní, tvoří systém, jenž musí obsahem i formou splňovat nejen požadavky odborné, ale i didaktické. Tradičně byly tyto texty tvořeny tak, že předpokládaly zprostředkující roli učitele, který vnímání vedl, doplňoval informace podle aktuální situace,

řídil osvojování při procvičování atd. (Blíže viz kap. IX.) Pouze učebnice „pro samouky“ s ním nepočítaly, je však těžké ověřit, zda měly skutečně očekávaný efekt.

Vazbu mezi žákem a učebním textem zprostředkovanou učitelem dnes rozvolňují různé e-learningové kursy, které využívají pro potřebné interakce učitel – žák/student prostředí internetu, resp. speciálních počítačových programů. Umožňují využití multimediálních prezentací a jsou v českém prostředí mnohdy jen převodem již osvědčených materiálů ze zahraničí. V nejbližších letech bude vznikat mnoho podobných kursů např. pro kombinované studium vysokých škol, to i v korespondenčních formách. Zřejmě zde dojde i k modifikaci odborného stylu jazykové složky, zatím však nejsme s to vývoj odhadnout, a tím méně stávající poznatky zobecnit.

V posledních desetiletích se značně rozvíjí **styl populárně naučný**. Komunikáty této stylové oblasti se obracejí k zájemci, který má jen nevelké poznatky z oboru, a tomu se podřizuje jak výběr faktů, tak i forma zpracování: ta se beletrizuje. Jednotlivé projevy mají pak blíže k publicistice nebo k literatuře krásné. Charakteristické je pro jazykovou výstavbu těchto textů omezení terminologie na nezbytnou míru, větší šíře vyjádření a doplňování vedlejšími informacemi (např. zapojením vyprávění do textu). I vyjadřování může být hovorovější. Tyto texty bývají často zaměřeny na určitý okruh předpokládaných příjemců, zejména knížky určené dětem jsou jejich možnostem vnímání přizpůsobeny délkou vět, jednodušší slovní zásobou nebo větší názorností nejen v obrazovém doprovodu, ale i ve výkladu. Popularizace odborných poznatků hraje důležitou roli také v žurnalistice a v zájmové publicistice. Není známo, že by existoval nějaký specifický stylový typ pro „odbornost v novinách“; intuitivně poznáváme, že skutečně odborný, nebo dokonce vědecký článek pouze v novinách přetištěný by málo vyhovoval příjemci, na druhé straně jsou však některé zájmové časopisy tak speciální, že v nich není popularizující způsob stylizace textu potřebný.

Významnou úlohu dnes hraje popularizace vědy v rozhlase, a zejména v televizi, která počítá s rozdělením informace mezi vyjádření přirozeným jazykem a mezi sdělení neverbální; zejména v televizi je mnoho pořadů přejatých ze zahraničí a jejich vyjadřování je tak ovlivněno předlohou. Jazyková složka těchto odborných projevů zatím nebyla (pokud je známo) u nás analyzována.

Dnes velmi oblíbenou formou popularizace jsou bohatě ilustrované **encyklopedické práce**. Jde velmi často rovněž o překlady prací zahraničních; existují i v multimediální podobě. Informace v nich více počítají se zajímavostí než se soustavností, a tak se v nich leckdy ztrácejí odborné souvislosti.

Specifické stylové vlastnosti najdeme i v eseji, žánru odborné komunikace, který se formoval na základě vědecké úvahy zesílením subjektivity, zvýrazněním estetické složky informace a posílením zřetele k vnímání textu. Pro **esejistický styl** je charakteristické sepětí prvků odborného a uměleckého stylu, v některých případech je však jazyk a styl dnešní eseje bližší publicistice (viz kap. IV. a XIII). V eseji na rozdíl od odborných výkladů vzrůstá podíl příznakových slov, častěji se objeví slova knižní nebo obrazné vyjádření, uplatní se variabilnější stavba věty a souvětí, v jednoduché větě najdeme častěji několikanásobné větné členy nebo přívlastkové konstrukce, užívají se i modálně příznakové druhy vět apod. Kompozice je uvolněnější než v jiných odborných textech, je potlačeno formální členění a není zde poznámkový aparát nebo bibliografické údaje. Velmi vzrůstá význam osobnosti autora, který ručí za pravdivost východisek a samozřejmě i závěrů svou autoritou.

V posledních letech se termín „esej“ vztahuje vlivem angloamerické tradice i na cvičné práce adeptů vědy, a dokonce i středoškolských studentů. Tradiční pojem se tak vrátil k původnímu významu slova (*esej*, *pokus*). Výklad a analýzu studentských „esejů“ viz ve 4. dílu středoškolských učebnic Čechová a kol. (SPN, a.s., 2000–2003)

V české situaci se eseje uplatnily především ve společenskovědních oborech. Autorem velmi oblíbených esejů o češtině byl P. Eisner. Připomeňme si jeho styl:

Čeština má mnoho zdobnělin, a bývají cizincům nápadné – ať už svou hojností, ať – některé – svou povahou. A opravdu slova jako kafičko, mličko, polívčička, pivičko, bifteček, párečky, rohlíčky, koláčky, knedlíčky, nudličky, pošušňáníčko, gulášek, paprička, kolínko (to jedlé!), jitrničky, pohodličko, do nebička – do peklička, božínku, vymezují český život od toho drahého bříska až po samého pánaboha velmi pozoruhodným růženečkem zdobnělin a zdobnělinek. Jak značné možnosti zde čeština má, ukazuje dobře slovo jako velebníček, k němuž v jazykové praxi není vůbec nijakého základu velebník: nu, zdobnit velebnost, toť opravdu již výkon.

Srovnáme, jak se podobné téma ztvárňuje v expozici výkladu vědeckého (v Mluvnici češtiny I):

1.1.3.1. *Názvy zdobnělin*

1.1.3.1.0. *Kategorie názvu zdobněliných (deminutiv) je charakterizována velkou početností a produktivitou tvoření. Proces tvoření není uzavřen: existuje vždy potenciální možnost tvořit je od slov nově vzniklých nebo přejatých stejně jako od starých slov z důvodů stylistických nebo významových.*

1.1.3.1.0.1. *Inventář přípon je uzavřen a vyznačuje jej...*

O eseji viz též v kap. XIII.

5. Slohové útvary odborné komunikace

Slohové útvary odborného stylu jsou založeny na logických postupech indukce, která je náročnější, ale i zajímavější, nebo dedukce; deduktivní postup je běžný v kratších útvarech populárně vědních. Ve vědeckých textech induktivních je základním postupem analýza, neboť podává fakty v procesu odkrývání.

V odborném stylu se uplatňují útvary formované na základě slohového postupu výkladového a úvahového nebo na základě postupu popisného. Mezi útvary a jednotlivými oblastmi odborné komunikace existuje vztah, který formuje jazykově-stylovou složku textu.

Rozdělení žánrů vychází více z tvaru hotového textu a méně si všímá faktu, že odborný text je především komunikátem, diskursem mezi tvůrcem a adresátem, v němž se uplatňují i některé přístupy rétorické. Na základě **výkladového slohového postupu** lze vydělit větší počet útvarů.

Disertace (rigorózní, doktorská; monografie) je rozsáhlé vědecké dílo, které řeší složitý teoretický závažný problém. Jazyk a styl disertace odpovídá jazyku vědeckému. Menší rozsah má **studie**. Oba útvary mají monologický charakter. **Článek** se řadí svým charakterem do stylu populárně naučného, aplikuje na menší ploše vědecké poznatky ucelenou formou, ale s ohledem na možnost percepce adresátem. Modifikace článku se užívá i v publicistice. **Úvaha** je útvarem, v němž autor zaujímá subjektivní postoj k různým jevům, podstatou je nalezení nového zorného úhlu na podávanou problematiku. Forma úvahy je sevršená, výrazové prostředky variabilní. Úvaha je natolik svébytný útvar odborného stylu, že se někdy (i v této knize) vyděluje i zvláštní slohový postup

– postup úvahový. Do okruhu výkladových útvarů se může zařadit i **esej**, kratší úvahový text s beletrizovanou formou a nekompaktním způsobem podání. Styl typický pro esej – esejistický styl – bývá chápán jako specifický.

Další útvary vznikají za kontaktu s vnímatelem, jsou to **útvary situační**. I když mohou existovat i v psané podobě, odráží se v nich bezprostřední vztah k vnímání. Vedle výkladového se v nich uplatní i popisný slohový postup. **Referát** existuje v psané i v mluvené podobě. Informuje o výsledcích vědeckého bádání a vysvětluje je, uplatní se i na úrovni komunikace prakticky odborné a populárně naučné. S referátem souvisí **koreferát**, kratší text zaměřený na některý aspekt projednávané problematiky a reagující na předchozí referát. **Přednáška** je mluvenou paralelou odborné stati nebo článku; zveřejňuje a popularizuje vědecké výsledky. V přednášce určené studentům je důležitá didaktická složka, časté jsou prostředky posilující zájem a pozornost vnímatele, slovník je obecněji srozumitelný a nevyhýbá se ani prostředkům emotivním.

Dialogický charakter mají **diskuse**, **polemika** a **debata**, jejich složkou je pak **diskusní**, **polemický** nebo **debatní příspěvek**. Slovník těchto útvarů je podobný jako u přednášky; polemika je expresivnější. Příspěvky jsou krátké, mají jednoduché textové členění a jejich charakter lze hodnotit jen ve vztahu ke kontextu celé diskuse.

Hodnotícím textem je **posudek**, v němž autor svá tvrzení opírá o argumentaci; jde tedy vlastně o odbornou analýzu. Publikovaný text hodnotí objektivním způsobem **recenze**, zatímco **kritika** je vyhrčeným, přísným pohledem na hodnocenou věc: jazyk kritiky je emotivnější, neměl by však být zcela subjektivní.

Zvláštním typem útvaru je **pracovní návod**, krátký, jasný, obecně srozumitelný popis pracovního postupu se zaměřením na adresáta (aby mohl podle něho pracovat).

Tradičními **speciálními útvary** odborné literatury jsou encyklopedie, repertoria nebo kompendia (souhrn základních poznatků oboru), které zpracovávají fakta v podstatě slovníkovou formou. V praxi mají uplatnění tradiční „klíče“ – formalizované systematicky uspořádané odborné popisy určité velké skupiny objektů, např. savců, rostlin, hornin, které slouží při jejich poznávání. (Model takového uspořádání je však tak stabilizovaný, že vedle vážně míněných textů můžeme najít i klíč k určování trpaslíků nebo rusalek). Výběry odborných komunikátů jsou v chrestomatích a antologiích. Jejich odborný charakter je podtržen pečlivým výběrem a většinou také doplňující studií.

Vývoj vědy a potřeby výměny vědecké informace vedou ke vzniku útvarů odborné komunikace, které mají charakter **metatextu** – textu odvozeného z jiných textů. Zachovávají obecné vlastnosti odborného vyjadřování, přesnost, jasnost, výstižnost, jsou však velmi stručné. **Anotace** (krátká charakteristika obsahu textu; v praxi slouží i jako jistý druh reklamy, bývá publikována mimo vlastní odborný text), **resumé** (souhrn výsledků práce, umísťuje se na konec) nebo **abstrakt** (krátká, přesná, konkrétní a výstižná charakteristika obsahu textu; umísťuje se před vlastní statí) jsou typickými žánry tohoto typu. Dnes bývají tyto krátké informace zveřejněny i samostatně a zbytek odborného sdělení je např. na internetu dostupný jen po získání přístupového hesla. Zaměření metatextů se promítá i do jejich jazyka – resumé i abstrakty se píšou v cizím jazyce v oboru obvyklém, dnes nejčastěji v angličtině, čímž se kontakt s poznatky zprostředkuje velmi široké obci zájemců, jazyk anotace je dán periodikem, kde bude umístěna.

Poznámka: Pro potřeby knihovnické praxe slouží **klíčová slova** – výpis několika základních pojmů stati, které umožní automatické vyhledávání informací.

Všechny metatexty jsou rozsahem nevelké (abstrakt by měl mít např. 150–300 slov), tím důležitější je však jejich velmi přesná formulace.

Specifickým žánrem odborné komunikace jsou také **výpisky** nebo **konspekt** z jednoho zdroje. Jsou soukromé povahy, slouží při individuálním osvojování problematiky či metod práce. Navazuje na ně **rešerše** (přehled poznatků i z více zdrojů), která už bývá včleněna do vlastního textu vědecké práce jako souhrn informací o dosavadním stavu poznání. Pouhým spojením takto získaných faktů bez vlastního postoje k nim vznikne **kompilace**, která se za skutečně vědeckou práci nepokládá. Má smysl u prací studentských, protože učí zvládnout větší okruh literatury. Nelze ji tedy předem odmítat.

Nové možnosti zveřejnění odborných a vědeckých poznatků dává současná informační technika. Prezentace odborných poznatků na internetu může zachovávat tradiční model odborné komunikace v podobě souvislého textu s obrázky, lze ji však doplnit i zvukovým záznamem, filmovou sekvencí atd. Vedle elektronických verzí odborných časopisů vzniká i možnost tvorby textů přímo pro tato média. **Multimediální text** však klade na tvůrce i příjemce zcela nové nároky: neumožňuje kurzorické čtení a prohlížení celku sdělení („listování“ v knížce), a proto je daleko důležitější promyšlené vertikální členění; to je sice zdánlivě snazší díky rychlému odkazování k poznámkám, na druhé straně však každý odkaz narušuje kontinuitu vnímání. Způsob prezentace nutí k rozdělování informace na předem dané úseky a k pečlivějšímu propojení slova a obrázku (je limitováno včetně komentáře jednou obrazovkou), nečekané možnosti využití různých kódů a interakce vnímatele s obrazovkou snadno vedou k samoúčelnosti. Modely těchto textů se teprve vypracovávají, v našem prostředí inspirovány zahraničními, zejména americkými vzory (viz Šesták, 2000).

Nová doba přinesla i typy odborných komunikátů, v nichž hraje neverbální komunikace velkou roli. Typickým příkladem je **poster**, prezentace v podobě připomínající plakát. Pro výsledný efekt má význam nejen sama informace, ale i výběr podstatných prvků z ní, jejich uspořádání na ploše a konečně grafické ztvárnění (písmo, barvy ...). Tento text je při vědeckých konferencích vystaven spolu s dalšími ve speciální posterové sekci a přítomný autor jej doplňuje pro ty, koho zaujme, výkladem, jde tedy o východisko k poloveřejné diskusi se zainteresovanými. Aktivizaci posluchače přednášky slouží promítaná obrazová prezentace. Tradičně měla podobu diapositivů nebo průsvitek, dnešní technika umožňuje využít nástrojů aplikace **Microsoft Power Point**, která je multimediální. Potřebuje pečlivé promyšlení, aby se nestala samoúčelnou, kromě toho je vždy doplněním, nikoli náhradou za výklad. Na lingvistických konferencích, kde přednášející operuje s doklady a příklady, bývají posluchačům nabídnuty ve formě **handoutu**: k němu lze odkazovat a komentovat jej, což kontakt mezi tvůrcem a příjemcem prohloubí.

Jak je vidět, možnosti odborného vyjadřování se vyvíjejí nejen díky rozvoji poznání, ale i díky tomu, jak se mění obec příjemců a nástroje, jimiž lze samy poznatky předkládat.

LITERATURA:

- Bečka, J. V. *Lexikální složení českých odborných textů technického zaměření*. Praha: SPN 1973.
Blatná, R. *Víceslovné předložky v současné češtině*. Praha: NLN 2006.

- Bozděchová, I. Jazyk počítačů. In Daneš, F. (ed.). *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia 1997, s. 105–112.
- Čechová, M. *Některé společné funkce věcných textů*. Stylistyka IX, 2000, s. 85–91.
- Čechová, M. *Proměny současných odborných komunikátů*. Stylistyka XIV, 2005, s. 287–294.
- Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, S. *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda 1999.
- Daneš, F. *Typy tematických posloupností v textu (na materiále českého textu odborného)*. SaS 29, 1968, s. 125–141.
- Daneš, F. *O identifikaci známé (kontextově zapojené) informace v textu*. SaS 40, 1979, s. 257–270.
- Daneš, F. *Text a jeho ilustrace*. SaS 57, 1996, s. 174–189.
- Daneš, F. Jazyk vědy. In Daneš, F. (ed.). *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia 1997, s. 68–83.
- Daneš, F. *Jakou řečí mluví věda. Modalizace vědeckého diskurzu*. SaS 61, 2000, s. 81–92.
- Filípec, J. *Rozbor odborného stylu a jeho vnitřní diferenciací*. SaS 16, 1955, s. 37–52.
- Hausenblas, K. Ke specifickým rysům odborné terminologie. In *Problémy marxistické jazykovědy*. Praha: SPN 1962, s. 248–262.
- Hausenblas, K. *Explicitnost a implicitnost jazykového vyjadřování*. SaS 33, 1972, s. 98–105.
- Havráněk, B. Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. In Havráněk, B. – Weingart, M. (eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich 1932, s. 32–85.
- Havráněk, B. Terminologie. In *Studie o spisovném jazyku*. Praha: NČSAV 1963, s. 81–84.
- Hoffmann, L. *K vertikálnímu rozvrstvení odborných projevů*. SaS 35, 1974, s. 107–112.
- Hoffmannová, J. Handout jako žánr: univerzálie textové výstavby vs. specifika českého úzu. In *Čeština – univerzálie a specifika 4*. Praha: NLN 2002, s. 163–170.
- Hoffmannová, J. *Teorie kontextualizace: vzájemné působení jazyka a neverbálních prostředků*. SaS 55, 1994, s. 51–57.
- Hoffmannová, J. *Odborný diskurs a vědecká komunikace v nových publikacích*. SaS 62, 2001, s. 115–121.
- Hoffmannová, J.: Intertextové, metatextové, terminologické problémy české analýzy diskurzu. In Žigo, P. (ed.). *Philologica LVI*, 2003, s. 67–72.
- Hošnová, E. *K vývoji české syntaxe*. Praha: UK 1994.
- Jedlička, A. Dynamika současné češtiny a odborný styl v ekonomické oblasti. In *K novému pojetí vyučování českému jazyku a literatuře na SEŠ*. Praha: VÚOŠ 1971, s. 3–16.
- Jedlička, A. *K vymezení a charakteristice esejistického stylu*. In *Studia Slavica Pragensia*, Praha: UK 1973, s. 167–178.
- Jedlička, A. aj. *Základy české stylistiky*. Praha: SPN 1970, s. 37–40.
- Jelínek, J. – Bečka, J. V. – Těšitelová, M. *Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce*. Praha: SPN 1961.
- Jelínek, M. *Odborný styl*. SaS 16, 1955, s. 25–37.
- Jelínek, M. *Syntaktické tendence odborného stylu*. Čs. časopis terminologický 2, 1963, s. 65–84.
- Jelínek, M. *Kultura fyzikálního textu*. Brno: ÚVTI 1983.
- Jelínková, J. – Jelínek, M. O funkčním stylu literárněkritickém. In *Umění a kritika*. Brno: Blok 1980, s. 131–143.
- Kofenský, J. – Cvrček, F. – Novák, F. *Juristická a lingvistická analýza právních textů (právněformalistický přístup)*. Praha: Academia 1999.
- Kraus, J. *K stylu pracovních návodů*. Inf. bulletin pro otázky jazykovědné. Praha: 1965, s. 38–45.
- Kraus, J. *Úvod do stylistiky pro informační pracovníky*. 3. vyd. Praha: ÚVTEI 1987.
- Kraus, J. *K současným vývojovým proměnám vědeckého a odborného vyjadřování*. NŘ 77, 1994, s. 14–20.
- Kraus, J. K soustavě žánrů akademického diskursu. In *Rozumět jazyku*. Praha: PedF UK 1995, s. 58–65.
- Kraus, J. – Hoffmannová, J. *Písemnosti v našem životě*. Praha: Fortuna 1996.
- Krčmová, M. Pojmovost jako konstituující faktor projevu – funkční styl odborný. In Chloupek, J. aj. *Stylistika češtiny*. Praha: SPN 1991, s. 169–200.
- Krčmová, M. Rozbité zrcadlo. Nad textovou výstavbou současného popularizačního textu. In Gajda, S. (ed.). *Dyskurs naukowy – tradycja i zmiana*. Opole: Uniwersytet Opolski 1999, s. 271–281.
- Krčmová, M. Odborný komunikát: slovník versus multimediální prezentace. In Klincková, J. (ed.). *Jazyková komunikace v 21. století*. Banská Bystrica: FHV a PF UMB 2001, s. 35–49.
- Kroupová, L. *Sekundární předločky v současné češtině*. Linguistica XIII, Praha: 1985.
- Křístek, V. *K otázce funkčního rozpětí odborného stylu*. SaS 33, 1972, s. 173–178.
- Macháčková, E. *K některým vyjadřovacím prostředkům pracovních návodů v kuchařských knihách*. NŘ 67, 1984, s. 184–188.
- Meško, D. – Katusčák, D. – Findra, J. aj. *Akademická příručka*. České, upr. vyd. Martin: Osveta 2006.
- Mistrík, J. *Žánre vecnej literatúry*. Bratislava: SPN 1975.
- Müllerová, O. Korektury, rektifikace, parafráze a modifikační explikace v odborném mluveném textu. In *Problémy stylistiky*. SlavPrag 26, Praha: 1982 (1987), s. 119–126.
- Nebeský, L. *O jazyku matematického textu*. SaS 43, 1982, s. 88–92.
- Nebeský, L. *Znovu o jazyce matematického textu*. SaS 45, 1984, s. 121–127.
- Polanský, M. Funkčně stylistická klasifikace a terminologická charakteristika českého ekonomického stylu. In *K fungování jazyka v některých společenských oblastech*. Praha: Dům techniky ČTVTS 1982, s. 55–66.
- Poštolková, B. *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny*. Praha: Academia 1984.
- Poštolková, B. – Roudný, M. – Tejnor, A. *O české terminologii*. Praha: Academia 1983.
- Rulíková, B. *K charakteru větné stavby současných odborných projevů*. NŘ 61, 1978, s. 7–18.
- Rulíková, B. *K některým vývojovým tendencím v syntaktické složce odborného stylu*. SlavPrag 21, 1978, s. 263–271.
- Řepa, M. *Poetika českého dějepisectví*. Brno: Host 2006.
- Slančová, D. Pokus o zachycení vlastnosti eseje a esejistického stylu. In *Problémy stylistiky*. SlavPrag 26, Praha: 1987, s. 107–111.
- Stromková, Z. Percepce odborného stylu. In *Využití lingvistických přístupů v informatice*. Praha: Dům techniky ČTVTS 1982, s. 161–158.
- Šanderová, J. – Miltová, A. *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách: několik zásad pro začátečníky*. Praha: Sociologické nakladatelství 2005.
- Šesták, Z. *Jak psát a přednášet o vědě*. Praha: Academia 2000.
- Štícha, F. *O jazyce soudních rozhodnutí*. NŘ 68, 1985, s. 65–77.
- Těšitelová, M. *Využití statistických metod v gramatice*. Praha: Academia 1980.
- Těšitelová, M. aj. *Kvantitativní charakteristiky současné odborné češtiny (v rámci věcného stylu)*. Praha: ÚJČ 1983.
- Těšitelová, M. aj. *Kvantitativní charakteristiky současné češtiny*. Praha: Academia 1985.
- Učební text – jeho funkce, produkce, recepce a interpretace*. Machová, S. (ed.). Praha: PedF UK 1996.
- Termina 94*. Žemlička, M. (ed.). Liberec: TU a ÚJČ AV ČR, 1995; *Termina 2000*. Liberec: TU a ÚJČ AV ČR 2001; *Termina 2003*. Liberec: Technická univerzita 2004.
- Vlková, V. *K problematice tzv. multiverbizačních spojení, zvláště v odborném stylu*. SaS 39, 1978, s. 106–115.